

УДК 32:17.026.1-025.17

Віктор Кушик,аспірант кафедри загальнотеоретичного правознавства
та публічного права

Національного університету «Кієво-Могилянська академія»

КОНФЛІКТ МІЖ ПРИВАТНИМ І ПУБЛІЧНИМ ІНТЕРЕСОМ ТА ШЛЯХИ ЙОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ

Статтю присвячено дослідженню конфлікту приватних і публічних інтересів та пошуку гармонії між ними. Розглядаються різні філософські моделі суспільного співжиття та державного устрою, які були описані дослідниками в прагненні розв'язати цю дилему. У статті окреме місце займають феномени гармонії, єдності, гідності та солідарності, які стають ключовими у сприянні досягненню порозуміння між індивідуальними та суспільними інтересами.

Ключові слова: приватні інтереси, публічні інтереси, державні інтереси, баланс інтересів, єдність інтересів суспільства.

Постановка проблеми. Ще зі стародавніх часів безліч мислителів намагалися вирішити дилему індивідуального та загального інтересів. Спроби вирішити її зводилися до намагань знайти практичну реалізацію в модернізації державного устрою або до опису теоретичних філософських бачень життя суспільства на основі таких цінностей, як справедливість, рівність, гармонія, та інших. Але єдиного бачення вирішення цієї проблеми немає й досі.

Стан дослідження. Вивченням проблематики конфлікту приватних та публічних інтересів займалися такі філософи, як Платон, Гегель, Геракліт, Аристотель, та науковці: М. І. Козюбра, Ш. Л. Монтеск'є, Л. Фон Штейн та інші.

Мета дослідження – розглянути різні підходи до вирішення дилеми приватних та публічних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Фундамент соціального добробуту становлять проблеми людських цінностей та цінностей держави, публічного та приватного, які переходять у протиріччя між суспільством та державою. Вирішення дилеми публічного та приватного повинно створити соціальну гармонію, до якої ми всі прагнемо.

Є три моделі відносин між людиною та суспільством, які можуть допомогти вирішити цю дилему. Перша модель припускає, що цінність людини вища від цінності суспільства і держави. Джерела цієї моделі беруть початок у вченнях грецьких софістів, а завершуються в лібералізмі та анархізмі, де приватне первинне, а суспільне вторинне.

Друга модель – соціальний універсалізм, про який Платон писав, що якщо держава в цілому буде щасливою, то буде щаслива і кожна людина, відповідно, визнається первинність загального інтересу по відношенню до приватного. Третя – змішана модель соціальних відносин, яка пропагує рівнозначну цінність людини та суспільства, в якій завдання держави – підтримання рівноваги між особистими і суспільними інтересами.

Така модель соціальної держави (змішана) – це модель побудови системи влади, яка через співзвучність, сумірність людини та держави, приватного та публічного дозволяє реалізуватися головному принципу людського співжиття – всебічному розвитку особистості, коли людина не відчуває ні тотального контролю з боку держави (що в принципі суперечить державній ідеї і пов'язано насамперед із цілями пануючого класу), ні відсутності підтримки в ринковій боротьбі, в якій виживає найсильніший. Саме в цьому сенсі пропонується говорити про соціальність держави як про особливий ідеал, який ґрунтується на гармонії двох протилежних цінностей в людині – приватного, егоїстичного, що може навіть інколи прагнути утвердження в суспільстві за рахунок інших, і публічного, загального, прагнення до збереження цілісності суспільства, яке проявляється в державі. Це ідеал, що виражається у взаємній збалансованості державних і громадських, публічних і приватних інтересів. Витоки цієї схеми вирішення соціального питання можна знайти й у Піфагора. За вченням мислителя, в основі світу лежить гармонія – гармонія небесних сфер. Те, що в світі називається гармонією, в державі

проявляється в порядку (згоді), заснованому на хороших законах, в господарстві – в умінні його добре вести. Свої ідеї він засновував на природі чисел, на їх протилежності і збігу в деякій єдності. Ідею протилежності містять в собі насамперед числа, що утворюють моделі, за якими, згідно з Піфагором, створені всі речі, наприклад, єдиність і множинність, парне і непарне, обмеженість і безмежність. Протилежності вбачав Піфагор і в інших явищах навколишнього світу, як-от: ліве – праве, пряме – криве, рух – спокій, світло – темрява, добро – зло і т. д. Однак названі протилежності – тверді і незмінні, зв'язок їх позбавлений динаміки і не проявляє взаємодії: парне число не впливає на непарне, обмеженість не впливає на безмежність і т. д.

Ще одне поєднання протилежностей можна спостерігати у Геракліта та його вченні про "приховану гармонію". Зображаючи світ як арену безперервних змін, постійної війни і випадковостей, Геракліт водночас вважає його якоюсь початковою постійністю, зумовленою закладеним в її основі логосом. Світ не тільки є хаосом, руйнуванням і боротьбою, але й якимось початковим порядком, який невидимий простим оком, але доступний для споглядання філософським світоглядом. Вчення Геракліта про "приховану гармонію" неоднозначне: у нього є логічно-діалектична сторона, сторона релігійно-містична і сторона природничо-філософсько-емпірична. Вчення це є тим вузлом, у якому сплелися в єдине ціле ряд найпоширеніших філософських ідей. З логічно-діалектичної точки зору у вченні Геракліта незмінно присутній зачаток ідеї про єдність протилежностей, що було детально розвине не Платоном, Аристотелем, неоплатоніками і Гегелем. З точки зору релігійно-містичної у прихованій гармонії Геракліта міститься ідея того останнього збігу протилежностей, який стоїть вище всіх можливих визначень і є чимось неосяжним і не може бути виражений словами. Вчення про "приховану гармонію" містить якусь чисто емпіричну гіпотезу, яка служить поясненню ряду явищ навколишнього світу. Геракліт розрізняв два види гармонії – "видиму гармонію" і "приховану гармонію". Перша – обман, друга уподібнюється Гераклітом "луку і лірі". Видима очима гармонія часто буває ілюзорною: часто видається, що в даній сім'ї чи в даній державі панує дивовижна відданість і гармонійність відносин, а між тим внутрішні чвари розривають ці суспільні утворення, нестійкість яких може бути зворотно-пропорційною зовнішнім ознакам стійкості. Міцно в світі може існувати лише те, що гармонійно не за своєю зовнішністю, але те, що містить у собі

динамічну систему рівноваги протилежних сил, щось на кшталт луку з натягнутою тятивою або ліри з натягнутими струнами.

Прикладом чистої політичної системи рівноваги протилежних сил можна вважати змішану форму державного устрою, наприклад політику в Аристотеля, державну організацію спартанців, створену Лікургом в описі Плутарха [1, с. 151-154], Полібія [2, с. 414] та Макіавеллі [3, с. 120-121], суміш трьох найкращих видів державного устрою у Цицерона [4, с. 32, 33, 49]. Вчення про "змішану" форму державного устрою було прообразом тієї теорії поділу влади, яка відіграла значну роль в історії політичної думки Західної Європи, наприклад у Ш. Л. Монтеск'є [5, с. 290-296]. Разом із тим необхідно відзначити, що більш чітко ідея соціальної гармонії цього типу знайшла своє відображення в стародавній китайській філософії. Китайські мислителі також вважали, що всяка річ має дві сторони. У кожному предметі присутні дві протилежні сили – позитивна і негативна, що перебувають у певному співвідношенні. Коли співвідношення сил змінюється, то це викликає зміну або рух речей. Ці два явища повинні постійно стежити за належною мірою (гармонією). Якщо міра не зберігається, то порушується рівновага між ними, так що обидві сторони вступають у конфлікт і починається відторгнення. Коли цей стан проходить, сторони знову набувають деяку міру гармонії. Стан конфлікту починається кількісно, і після певної якісної зміни він закінчується. Наприклад, коли обидва явища перебувають у рівновазі та у тісному взаємозв'язку, то все благополучно (Золотий вік): правителі та люди перебувають у належному співжитті. Але Золотий вік не може тривати вічно, і, коли його час закінчується, люди опиняються у важкому становищі: між імператором та його чиновниками виникають протиріччя, які можуть призвести до боротьби за владу. За таких умов може одержати перемогу імператор. Він може прогнати "хороших", але нелояльних чиновників і призначити лояльних, але "поганих". Так у країні виникає диктатура. Або ж "погані" чиновники самостійно виграють боротьбу. Тоді вони будуть "грати першу партію", а імператор стає маріонеткою. В обох випадках народ залишається наодинці зі своїми потребами. [6, с. 341]

Стародавні філософи вважали, що кожна річ має свою міру і що найкраща міра – це середина [7, с. 100]. Конфуціанство поширило таку концепцію міри на сферу людських вчинків і відносин: «Урівноваженість мудрого в тому, що його душа завжди спокійна і не виражає яскравого смутку, радості, насолоди

чи гніву» [7, с. 100]. Це називається серединою. Показувати їх у міру – називається гармонією. Поняття міри означало, що людське ставлення до речей не передбачає їх уникнення, але також не знаходиться у залежності від них. Людина повинна постійно звертати увагу на рівновагу і відповідно до цього вибудовувати свою поведінку.

Ідея гармонії є ключовою ідеєю класичної китайської філософії не тільки в конфуціанстві, але, на думку дослідників, і в даосизмі. Якщо річ складається з двох протилежних елементів і якщо вони не можуть існувати окремо, то вони перебувають у гармонії, в органічній єдності. Так у світі підтримується баланс та рівновага. Якщо гармонія між цими двома явищами порушується, то вони руйнують одне одного і починає панувати хаос [7, с. 242-243].

У новітній історії, у поглядах Гегеля на взаємодію суспільства та держави також явно спостерігається як логічно-діалектична сторона вчення Геракліта [8, с. 311-312], так і вплив вчення про гармонію стародавніх китайських мислителів. В описі співвідношення держави та індивіда він здійснив своєрідний перехід від етичного індивідуалізму європейської етики XVII-XVIII століття до тієї етичної теорії, яка становить характерну рису давньогрецького духу з його абсолютизацією держави як носія найвищих моральних цінностей. Однак, здійснивши цей перехід, Гегель прагне відмежуватися від теорій, в яких окрема особистість цілком розчиняється у суспільному цілому, як це було, наприклад, у Платона. Гегель вказує, що Платон у своєму проекті ідеальної держави однобічно виділив момент всезагальності і виключив протилежний момент конкретної ідентичності, тобто самостійної людської особистості з усіма її конкретними ознаками (наприклад, приватна власність, сім'я і так далі). Але, вказує Гегель, спільне існування інтересів суспільства та інтересів окремих особистостей чітко видно в сучасній державі. У ньому конкретна свобода окремих особистостей частково розчинена у всій спільноті державного організму, частково сама особистість визнає і вбирає в себе цю всезагальність, та присвоює її як свою власну цінність. Крім того, німецький філософ, стверджує, що людина як така, індивідум як носій прав людини не може мислитися без звернення до категорії всезагальності.

Незважаючи на все це, навряд чи є достатні підстави вважати Гегеля послідовним прибічником принципу гармонії змішаного типу. Рухомою силою розвитку у нього є діалектика заперечення. Хоча суперечки про онтологічний пріоритет протиріччя або прі-

оритет його зняття в гегелівській філософії проводилися вже першим поколінням учнів і послідовників Гегеля: критика чи захист онтологічного пріоритету протиріччя вже за життя Гегеля поділила філософів на прихильників та противників його системи, на правих і лівих гегельянців. У сучасному світі реальна небезпека абсолютизації протиріччя в політичній дійсності наочно демонструється на прикладі маоїстських реформ у Китаї, коли Мао Цзэдун, ґрунтуючись на своєму політичному досвіді, вважав, що боротьба є важливішою за гармонію, а протиріччя важливіше за єдність.

Концепція держави Л. Фон Штейна, що базується на філософській системі Гегеля, близька за своєю суттю саме до третього змішаного типу. Правильність даного положення підтверджують ті основні ідеї, зміст яких представлений у його теорії: уявлення про державу та суспільство як про два опонуючі між собою явища людського буття, де інтереси держави та приватні інтереси індивіда протилежні. Далі, прирівнюючи гармонію до перемоги одного з явищ (почал) людського співжиття, що, на його думку, в одному випадку неможливо, а в іншому подібно смерті, Л. фон Штейн констатує необхідність для життя спільноти постійної боротьби між державою та суспільством, тим самим створюючи певний варіант гармонії (постійну наявність двох явищ одночасно). Але він не зміг піти далі свого вчителя і розвивати цю думку до розуміння, що для життя потрібна не боротьба, а динамічна взаємообумовленість. Боротьба вимагає постійного творчого напруження, поглинає сили обох сторін. Більше того, вона може привести до знищення одного з них. Потреба боротьби тільки в тому, щоб переконати людей в необхідності такої гармонії для гідного життя. Людина не має боротися із суспільством (або державою) або суспільство з державою тому, що вони залежні один від одного.

Трактуючи соціальне питання як протиріччя між працею та капіталом, мислитель бачив його розв'язання за допомогою створення таких умов, за яких кожна людина могла стати власником, а отже, забезпечити собі можливість переходу з одного класу (найманих працівників) в інший (власників), ліквідувавши тим самим існування залежності класів.

Більше того, протиріччя між працею та капіталом в кінцевому підсумку – це протиріччя між людьми з різними приватними інтересами. Таким чином, піклуючись про свій власний інтерес, ніхто з них не замислюється про забезпечення інтересу іншого чи, тим більше, про забезпечення державного

(публічного) інтересу та збереження державної єдності. Можна зробити висновок, що держава, яка ставить за мету збереження цілісності, при цьому враховуючи індивідуалізм кожної особистості, даючи можливість індивідам – не власникам придбавати за допомогою своєї праці власність, розв'язує протиріччя, примирюючи інтереси. Але це не так. Якщо фактично домінуючий клас проти ідеї держави, а він тримає владу, то як можна очікувати, що через позитивне право будуть прийняті такі закони, які дозволять малозабезпеченим стати власниками. Можна, звичайно, припустити, що цього досягне монарх чи уряд, який підніметься над усіма класовими інтересами. Але керівники держави так само, як і всі, живуть у суспільстві і, відповідно, тією чи іншою мірою залежать від нього. Більше того, займаючись підтримкою залежного класу (соціально незабезпеченого), уряд тим самим захищає його приватний інтерес, чим піддає себе небезпеці бути заміненим силами господарюючого класу.

Тепер слід висловитися з приводу дій, необхідних для підтримки соціально незахищеного класу. Фон Штейн пропонує для цього "шлях соціальної реформи". Однак німецький мислитель ніде в роботах не називає міри соціального реформування (за винятком загального аналізу в книзі "Вчення про управління"). Більше того, він навіть відзначає відсутність такої цілі і те, що її наявність вимагає розгляду діяльності держав. Цей момент не спростовує і те, що у своєму дослідженні соціального руху Франції (тобто конкретної держави) він приводить безліч різноманітних фактів на підтвердження його теорії. Тут може бути тільки одне пояснення, а саме, що соціальне питання (робоче питання) за його концепцією виникає в кінці XVIII – на початку XIX століття і, відповідно, на той момент ще не встигли з'явитися реальні засоби для його вирішення. Лоренц фон Штейн правильно визначив ціллю соціальних реформ реалізацію вищого призначення людини і водночас здійснив класичну помилку, характерну для всього західноєвропейського мислення (у тому числі для сучасних консерваторів, лібералів та соціалістів-демократів). Помилка ця ґрунтується на вірі у всецілювальну силу політичних установ, залишаючи без уваги необхідність розвитку самої людини. Але державна підтримка людини корисна лише тоді, коли готова свідомість, а зворотне – це безглузді втрати сил і ресурсів, популізм та обман. Не можна сказати, що німецький мислитель не відчував, що в його теорії держави не все гладко. Розуміючи, що державі навряд чи вдасться реалізувати со-

ціальну реформу всупереч інтересу вищого класу, він підкреслив, що принцип будь-якої соціальної реформи лежить в усвідомленні вищими класами, що їхній власний очевидний інтерес вимагає, щоб вони всіма своїми силами і з допомогою держави досягли її могутності і невтомно працювали на користь соціальної реформи [9, с. 273]. Але, як і чому вищий клас повинен усвідомити це, Л. Фонд Штейн не вказує, зводячи всю теорію до вищої особистості держави, яка якби не допускає порушення власності, свавілля однієї особи щодо іншої, вона – "єдність усіх інтересів, здійснення тієї істини, що щастя і сила цілого збільшуються в тому ж самому масштабі, в якому розвиваються і зміцнюються всі приватні інтереси" [9, с. 276]. У цьому полягає його принципова помилка. Державний інтерес не є єдністю приватних інтересів. Узгодження приватних інтересів не створює загального і єдиного державного інтересу, оскільки справжня цілісність досяжна тільки тоді, коли інтерес іншого є одночасно і моїм власним інтересом, а його задоволення можливе тільки через об'єднання і діяльність усіх індивідів в одному руслі. Вважаючи, що надання можливості отримання власності не власниками може створити гармонію класових інтересів, фон Штейн не врахував, що остання неможлива, а якщо навіть і можлива, то нестабільна за визначенням, тому що сама власність за своєю природою вже містить вічне протиріччя, народжуючи свободу одних і залежність інших індивідів. А оскільки ми не можемо ні скасувати приватну власність, ні змінити її природу, то розвиток нижчих класів треба бачити не тільки і не стільки в матеріальному світі власності, скільки вбачати його у внутрішньому світі самої людини, у її гідності.

Висновок

Гармонійне людське співжиття є важливою рисою гідності особи та суспільства. Особистісне моральне та духовне зростання людини є запорукою суспільного розквіту та завжди перебуває у взаємозв'язку із суспільством в цілому. Гармонійне поєднання приватних та публічних інтересів, досягнення єдності та цілісності суспільства входять в інтереси держави. За такої філософії держава стає джерелом блага та солідарності.

Мислячи про державний інтерес як про свій власний, людина починає ставитися до нього із солідарністю. Якщо приватний інтерес є суспільно ціннісним, моральним, духовним, таким, що спрямований на забезпечення гідного життя особи та суспільства, то він вже не просто приватний, а суспільний та державний.

Список використаних джерел:

1. Плутарх. О законодательстве Ликурга. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: в 2 т. / отв. ред. д. ю. н., проф. Н. А. Крашенинникова. Т. 1. Древний мир и Средние века. М.: Изд-во. НОРМА, 2003. С. 151-154.
2. Полибий. Теория государства и права: Хрестоматия: в 2 т. / авт.- сост. В.В. Лазарев, С.В. Липень. М.: Юрист, 2001. Т. 2. С. 414.
3. Макиавелли Н. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве / предисл., коммент. Е.И. Темнова. М.: Мысль, 1997. С. 120-121.
4. Цицерон. О государстве. Диалоги. О государстве. О законах. М.: Ладомир - Наука, 1994. С. 32, 33, 49.
5. Монтескье ШЛ. О духе законов. Избранные произведения. М.: Госполитиздат, 1955. С. 290-296.
6. Ю. К. Щуцкий "Китайская классическая Книга Перемен"/ под редакцией А. И. Кобзева. 2-е издание, исправленное и дополненное. М.: Наука, 1993, С. 341.
7. Конфуций. Луньчунь (Изречения). Конфуций / сост. В. В. Юрчук. М.: Современное слово, 2004. С. 100.
8. Rosenkranz K. Wissenschaft der logischen Idee, zit., Band I. S. 311-312.
9. Штейн Лоренц. История социального движения Франции с 1789 года / пер. с нем. изд. Т. 1. Санкт-Петербург : тип. А.М. Котомица, 1872. С. 273.

Статья посвящена исследованию конфликта частных и публичных интересов и поиску гармонии между ними. Рассматриваются различные философские модели общественного общежития и государственного устройства, которые были описаны исследователями в стремлении разрешить эту дилемму. В статье особое место занимают феномены гармонии, единства, достоинства и солидарности, которые становятся ключевыми в содействии достижению взаимопонимания между индивидуальными и общественными интересами.

Ключевые слова: частные интересы, публичные интересы, государственные интересы, баланс интересов, единство интересов общества.

The article is devoted to the investigation of the conflict between private and public interests, and the search for harmony between them. Different philosophical models of social cohabitation and state system by different researchers are described in an effort to solve this dilemma. The phenomenon of harmony, unity, dignity and solidarity, which are key to helping to achieve an understanding between individual and social interests, take on a separate place.

Key words: private interests, public interests, state interests, balance of interests, unity of interests of society.

